

Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968

Varsovan liiton maat Romaniaa lukuun ottamatta painostivat kevään 1968 kuluessa Tshekkoslovakian hallitusta ja puoluejohtoa hillitsemään uudistusliikettä. Kun sanallinen painostus ei tehonnut, Neuvostoliitto ja myös muut Varsovan liiton maat kohottivat toukokuusta lähtien sotilaallista valmiuttaan kutsumalla palvelukseen reserviläisiä ja pitämällä sotaharjoituksia.

Tshekkoslovakian johtoa syytettiin "vastavallankumouksen" sallimisesta ja Varsovan liiton maiden puolustuksen heikentämisestä. Maan sijainti sotilasliittojen painopistesuunnalla oli sotilasstrategisesti tärkeä, joten vaadittiin takeita puolustuksen pitävyydestä. Tshekkoslovakiassa ei ollut neuvostojoukkoja, mutta Neuvostoliiton tiedustelu- ja turvallisuuselimillä oli siellä paljon vaikutusvaltaa.

Sotilaallisen valmiuden kohottaminen

Kesäkuun lopulta alkaen Varsovan liitto piti Tshekkoslovakiassa suuren esikunta- ja viestiharjoituksen, jonka päätteeksi maahan jäi pienehköjä mutta tärkeitä neuvostoarmeijan osastoja ja johtamipaikkoja. Varsovaan 15. heinäkuuta kokoontuneet viiden jäsenmaan (Neuvostoliiton, DDR:n, Puolan, Unkarin ja Bulgarian) johtajat lähettivät Tshekkoslovakian johdolle tiukkasanaisen nootin huomauttaen, että siellä tapahtuva kehitys uhkasi koko sosialististen maiden yhteisön elintärkeitä etuja ja vaaransi alueen turvallisuutta.

Tshekkoslovakian ja Neuvostoliiton puoluejohtajien välisissä neuvotteluissa Cierna-nad-Tisoussa Slovakian itärajalta heinäkuun lopulla kiisteltiin tilanteesta, eikä tarvittavista toimista päästy yksimielisyyteen. DDR, Puola, Unkari ja Neuvostoliitto ilmoittivat pitävänsä sotaharjoitukset Tshekkoslovakian rajoilla.

Varsovan liiton johtajien kokous (ilman Romaniaa) käsitteli tilannetta 3. elokuuta Bratislavassa. Kiista tilanteen johdosta jatkui, mutta julkisuuteen annettiin rauhoittavia tietoja. Tuon kokouksen yhteydessä Neuvostoliiton johtaja Leonid Brezhnev vastaanotti viiden Tshekkoslovakian kommunistipuolueen jäsenen käsinkirjoitetun vetoomuksen, jossa kerrottiin sosialistisen yhteiskuntajärjestyksen joutuneen uhanalaiseksi ja pyydettiin sotilaallista interventiota. Vetoomusta ei julkistettu, vaan se pysyi pitkään salassa. Varsovan liiton sotilaalliset valmistelut voitiin toistaiseksi tulkita painostustoimiksi, ja myös interventioon liittyvät riskit olivat päättäjien tiedossa. Kriisiä kärjisti kuitenkin tieto, että Tshekkoslovakian kommunistipuolue valmistautui kokoukseen, jossa oli tarkoitus poistaa johtoelimistä uudistuksia vastustaneet henkilöt. Samaan suuntaan vaikutti Jugoslavian johtajan Titon näyttävä vierailu Prahassa, jolloin syntyi käsitys, että Tshekkoslovakia olisi menossa "Jugoslavian tielle" sitoutumattomien maiden ryhmään. Myös Romanian johtajan Ceausescun tuki Prahan linjalle ärsytti Varsovan liiton muiden jäsenmaiden johtajia.

Neuvostoliiton kommunistipuolueen johto päätti 17. elokuuta interventioista Tshekkoslovakiaan. Seuraavana päivänä päätös vahvistettiin viiden Varsovan liiton maan kesken salaisessa kokouksessa Moskovassa.

Neuvostoliiton puolustusministeri Andrei Gretshko ilmoitti asevoimien olevan valmiina toimintaan, "vaikka se johtaisi kolmanteen maailmansotaan". Käskyt siirtymisestä Tshekkoslovakian rajoille lähtivät liikkeelle. Neuvostoliiton ulkoministeriö ilmoitti Yhdysvalloille 19. elokuuta, ettei toimintaa uloteta blokkirajan ulkopuolelle vaan kyseessä

on Varsovan liiton sisäinen asia. Kaikki päätökset ja valmistelut pysyivät julkisuudelta piilossa.

Miehityksen alkuvaiheet

Varsovan liiton joukot aloittivat myöhään illalla 20. elokuuta etenemisen useista suunnista rajan yli Tshekkoslovakiaan. Hieman ennen keskiyötä alkoivat myös maahanlaskujoukkojen kuljetukset Prahan lentokentälle. Tshekkoslovakian johto antoi asevoimille käskyn luopua kaikesta vastarinnasta. Prahan radio ilmoitti 21.8. kello yhden aikoihin, että maahantunkeutuminen oli alkanut ilman Tshekkoslovakian hallituksen esittämää pyyntöä. Samalla kehoitettiin väestöä pysymään rauhallisena. Neuvostoliiton radiolähetyksissä kerrottiin "veljesmaiden tulleen pyynnöstä torjumaan vastavallankumousta".

Interventiojoukkojen ylivoima oli murskaava. Tshekkoslovakian oma armeija oli myös vahva, mutta sillä ei olisi ollut mitään mahdollisuuksia selviytyä voittajana, vaan seurauksena taisteluista olisi ollut tuhansien ihmisten kuolema ja maan raunioituminen. Ongelmana oli myös se, että upseereista suuri osa oli Neuvostoliittoon myönteisesti suhtautuvia, joten olisi saattanut alkaa vakavia sisäisiä taisteluja. Myös kommunistipuoleen vanhoillisella siivellä arvioitiin olleen verraten vahva, ehkä jäsenistön kolmasosan kannatus.

Miehitykseen osallistui ensi vaiheessa yli 200 000 sotilasta. Heistä muodostui 25 divisioonan sotavoima, johon kuului 16 neuvostoliittolaista, 5 puolalaista, 2 unkarilaista ja 2 itäsaksalaista divisioonaa sekä bulgarialainen rykmentti. Muutaman päivän kuluessa miehitysjoukkoja oli jo yli 400 000 sotilasta kalustonaan muun muassa 5 000 taistelupanssarivaunua ja 250 kuljetuslentokonetta. DDR:n kahden divisioonan osasto ei mennyt Tshekkoslovakian puolelle vaan pysyi rajalla reservinä.

Varsinaisia taisteluja ei käyty, mutta etenemisen yhteydessä syntyneissä kahakoissa ja onnettomuuksissa kuoli noin 100 henkeä. Kasarmeihin käsketyt Tshekkoslovakian armeijan sotilaat välttivät eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta vastarinnan aloittamista, ja väestön mielenosoitukset keskittyivät lähinnä Prahaan. Passiivista vastarintaa miehittäjiä kohtaan esiintyi koko maan alueella. Tshekkoslovakian kommunistipuolueen johto piti miehityksen alettua salaisen kokouksen, jossa se tuomitsi voimankäytön. Myös parlamentti antoi myöhemmin julistuksen, jossa interventio todettiin kansainvälisen oikeuden vastaiseksi. Tärkeimmät johtajat vangittiin jo yöllä ja osa kuljetettiin Moskovaan. Neuvostoliiton hallituksella oli kiire löytää Dubcekin tilalle uusi puoluejohtaja, mutta se ei heti onnistunut.

Presidentti Ludvik Svoboda kykeni toimimaan tilannetta rauhoittavana hahmona. Muutaman päivän kuluttua myös Dubcek palautettiin Moskovasta Prahaan ja asetettiin takaisin puolueen johtoon joskin tarkan valvonnan alaisena ja niukoin valtuuksin.

Tilanteen "normalisointi"

Varsinainen miehityksen toimeenpano kesti pari päivää, minkä jälkeen Moskovassa tehtiin alustava sopimus tilanteen "normalisoimisesta". Siihen kuului lehdistösensuurin palauttaminen, "epäluotettaviksi" osoittautuneiden virkailijoiden erottaminen ja miehitysjoukkojen väliaikaisesta sijoittamisesta päättäminen.

Lähiviikkoina Tshekkoslovakiasta lähti ulkomaille noin 100 000 henkeä. Puolueen, tiedostusvälineiden ja asevoimien sisäiset puhdistukset kestivät useita vuosia, joiden

kuluessa kymmenet tuhannet ihmiset menettivät työpaikkansa tai siirrettiin toisarvoisiin töihin. Yhteiskunnallinen, taloudellinen ja kulttuurinen kehitys jäykistyi paikoilleen.

Neuvostoliitto ei syksyn 1968 kuluessa enää pitänyt kiinni väitteestä, että Tshekkoslovakian johto olisi kutsunut miehittäjät maahan, vaan perusteluksi esitettiin "sosialistimaiden veljellinen apu sosialismin saavutusten puolustamiseksi". Tästä teesistä ryhdyttiin käyttämään nimitystä "Brezhnevin oppi". Sen mukaan sosialismiin siirtyneet maat olivat yhdessä velvollisia huolehtimaan, ettei missään maassa sosialistinen yhteiskuntajärjestys vaarantuisi.

Neuvostoliiton joukkoja jäi Tshekkoslovakiaan viisi divisioonaa, joissa oli noin 70 000 sotilasta. Tshekkoslovakian omia asevoimia supistettiin vastaavalla määrällä.

Lännessä Tshekkoslovakian miehitystä seurattiin tiedostusvälineistä, ja se herätti spontaaneja protesteja varsinkin vasemmistopuolueiden keskuudessa. Sotilasliitto Nato ei reagoinut mitenkään näyttävästi, mutta liiton strategisia suunnitelmia ryhdyttiin tarkistamaan uuden tilanteen vaatimuksien mukaisiksi.

Läntisten tiedustelu- ja sotilasasiantuntijoiden keskuudessa arvioitiin, että Varsovan liitto oli miehitysoperaatioissa osoittanut erittäin hyvää sotilaallista valmiutta ja toimintakykyä. Laaja operaatio oli kyetty valmistelemaan pääpiirtein salassa, ja joukkojen liikkeet tapahtuivat täsmällisesti suunnitelmien ja käskyjen mukaan. Kaikkiaan pantiin merkille Varsovan liiton kyky käyttää raskasta asevoimaa poliittisten päämäärien hyväksi.

Miehityksen poliittiset seuraukset tulivat nähtäville vasta myöhemmin. Raudanlujasta julkisivusta huolimatta Varsovan liitto osoittautui ajan myötä sisäisesti haavoittuvaksi ja yhtenäisyys väkisin ylläpidetyksi. Jälkeenpäin on ollut perusteltua esittää arvio, että Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968 tuotti pahoja halkeamia Varsovan liiton ehjältä näyttäneeseen ulkomuuriin. Niitä ei lännen puolelta heti havaittu, vaan liioiteltiin vastassa olleen liiton sotilaallista voimaa ja poliittisen tahdon lujuttua.

Lähteet: Aleksander Dubcek, Viimeisenä kuolee toivo (1993), s. 208 - 290; William Hitchcock, The Struggle for Europe (2004), s. 290 - 293; Jeremy Isaacs - Taylor Downing, Cold War (1998), s. 264 - 267; Matthew Ouimet, The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy (2003), s. 20 - 63; Kimmo Rentola, Vallankumouksen aave (2005), s. 23 - 24; Pekka Visuri, Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan (1989), s. 79; Was war due NVA? (2016), s. 61-85.

Internet: Doris Kleber, Der Prager Frühling (1996): <http://www.aurora-magazin.at/wissenschaft/kleber.htm>, http://en.wikipedia.org/wiki/Prague_Spring , https://de.wikipedia.org/wiki/Prager_Fr%C3%BChling, <http://www.ndr.de/kultur/geschichte/chronologie/1968-Die-SED-und-der-Prager-Fruehling,sed146.html>, https://en.wikipedia.org/wiki/Warsaw_Pact_invasion_of_Czechoslovakia